

УДК 378.1(477)(479.22)
DOI: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-9

С.В. САПОЖНИКОВ,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інноваційних технологій з педагогіки,
психології та соціальної роботи
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

А.О. ТЕПЛИЦЬКА,
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничо-наукової підготовки,
ПУ «Вищий навчальний заклад «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут
«Бейт-Хана» (м. Дніпро)*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАПРЯМІВ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ГРУЗІЇ

У статті здійснюється порівняльний аналіз напрямів історичного розвитку систем вищої освіти України та Грузії. Визначено, що в історії становлення і розвитку вищої освіти України та Грузії є багато спільного. Це періоди: кінець XIX – перше десятиліття XX ст (зародження і активна розбудова вищої жіночої освіти); радянський період (шлях, який пройшла Грузія у період 1917–1921 рр., має багато спільного з долею України); 1921–1941 рр. – період значних досягнень грузинської науки, як у гуманітарній сфері, так і у природознавстві; 90-ті роки XX ст. (коли колапс радянської системи та дезинтеграція країн колишнього СРСР знищив усі зв'язки між університетами та ринками праці, що спричинило стагнацію освітніх систем, зокрема вищої, як у Грузії, так і в Україні).

Аргументовано доведено, що сучасна Грузія поступово рухається від централізованої структури управління освітою до децентралізованої, ліберальної (західної) моделі освіти, завдяки широкій підтримці інтелегенції країни, яка усвідомлює необхідність проведення радикальних реформ у системі вищої освіти, метою якої є забезпечення країни професіоналами у всіх галузях людської діяльності.

Рухійним фактором успішності модернізації визначається зміна домінант реформаторської діяльності – перехід від бездумного копіювання західних освітніх моделей до виявлення внутрішніх резервів і зразків перетворення освітнього простору та виваженої адаптації їх до викликів глобалізованого суспільства. Для успішного завершення реформ автор пропонує низку напрямів змін.

Ключові слова: педагогічна освіта, реформи, заклад вищої освіти, педагогічні кадри.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Довід функціонування системи вищої та вищої педагогічної освіти країн Чорноморського регіону являє собою сьогодні вагомий науково-практичний інтерес, оскільки у системі вищої освіти України йде напружений пошук нових, креативних рішень проблем індивідуалізації та диференціації підготовки фахівців, форм, методів, засобів та технологій професійно-педагогічної підготовки студентів педагогічних закладів вищої освіти. Зрозуміло, що на процес формування національних систем освіти різних країн світу безпосередньо впливають існуючі міжнародні тенденції.

Загальний напрям усіх змін у системі вищої освіти обумовлений розпочатим об'єднанням з державами Чорноморського економічного регіону і країнами Європейського Союзу. На початку XXI ст. уряди одинадцяти країн – Румунії, Болгарії, Туреччини, Грузії, Росії, України (прибережні країни) і Молдови, Албанії, Греції, Азербайджану, Вірменії до-

мовилися про Чорноморське економічне співтовариство (BSEC), у якому функціонує Парламентська асамблея Чорноморського економічного співтовариства (PABSEC). Обидві регіональні організації у своїх статутних документах орієнтуються на європейські освітні процеси і прагнуть співпраці у галузі вищої освіти. Усі країни регіону приєдналися до ООН і її спеціалізованих органів, а також до Організації з безпеки і співробітництва в Європі (OSCE). Зазначимо, що в системах вищої освіти країн Чорноморського регіону навчається близько 5 млн студентів і працює близько 400 тис. викладачів. 6 березня 1993 р. в Стамбулі міністри культури Албанії, Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Молдови, Румунії, Росії, Туреччини та України підписали Чорноморську конвенцію про співробітництво у галузі культури, освіти, науки та інформації. П'ятнадцять статей конвенції охоплюють різноманітні починання, а також різні форми співробітництва у галузі культури, освіти, науки та інформації, у тому числі співробітництво та взаємообмін наукових і культурних організацій та освітніх установ. Конвенція передбачає обмін викладачами, лекторами та студентами, мовну практику, наукову та дослідницьку діяльність, аспірантуру, обмін інформацією про можливості взаємного визнання дипломів і ступенів, розробку програм молодіжного культурного обміну, міжрегіональне співробітництво та пряму взаємодію міст та регіонів, що приєдналися до конвенції країн у галузі культури, освіти, науки та інформації.

У 1997 р. з метою розвитку співробітництва та ефективної взаємодії в освітній, науковій та культурній сферах університетів та інших організацій країн – учасниць Організації чорноморського економічного співтовариства засновано Мережу університетів Чорноморського регіону (BSUN).

Таким чином, особливо цікавим об'єктом дослідження вважаємо Республіку Грузія. Суспільні трансформації останніх років зблизили Україну і Грузію, які мають багато спільного в долі своїх народів і в системах вищої педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень. Наукове дослідження вищезазначених процесів є актуальним завданням у світлі перспектив інтеграції України у загальноєвропейський освітній простір. Теорія і практика зарубіжного освітнього процесу стала предметом наукового пошуку провідних українських науковців (Н. Абашкіної, Г. Алексевиц, О. Олексюка, Г. Єгорова, О. Ковязіної, Л. Латун, Б. Мельниченка, Є. Москаленко, О. Овчарук, О. Рибак, Г. Степенко, І. Тараненко, І. Фольварочного, О. Глузмана, Л. Пуховської, Т. Панського, В. Вдовенко, В. Семілетко, Г. Воронки, Т. Осадчої, Т. Кошманової, Т. Кристопчук та ін.). Проблеми історії, філософії і теорії вищої педагогічної освіти в Україні і за кордоном висвітлено в працях С. Гончаренка, І. Зязюна, Н. Ладижець, О. Локшиної, В. Лугового, В. Майбороди, Н. Ничкало, Ф. Паначіна, З. Равкіна, Ш. Чанбарісова, В. Шадрікова, І. Яковлева, М. Ярмаченка, Б. Вульфсона, С. Головка, В. Кеміня, Н. Лізунової, З. Малькової, І. Марцінковського, М. Нікандрова, Л. Пуховської, Т. Яркіної, Т. Кошманової, О. Ярової та ін.

Так, історико-ретроспективний аналіз становлення та розвитку вищої освіти в Республіці Грузія ще не стали предметом комплексного дослідження провідних вітчизняних науковців, що й обумовило наш науковий інтерес.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу основних напрямів історичного розвитку систем вищої освіти України та Грузії.

Згідно з метою було поставлено такі **завдання**: здійснити з позицій системно-історичного підходу порівняльний аналіз основних напрямів історичного розвитку систем вищої освіти України та Грузії.

Виклад основного матеріалу. Історія вищої освіти Грузії розпочинається значно раніше, ніж в Україні – у XII ст., коли політичне об'єднання країни, бурхливе економічне зростання, а також тісні торговельні й культурні зв'язки з Візантією створили сприятливі умови для розвитку грузинської культури. У цей період було створено два навчально-просвітницьких центри – Гелатська й Ікалтоельська академії. У 1106 р. за сприяння царя Давида Агмашенбелі була заснована Гелатська академія. Дата заснування Ікалтоельської академії й досі викликає суперечки в наукових колах. Вона безпосередньо пов'язана з періодом перебування її фундатора, Арсена Ікалтоелі, у Грузії – між 1117 і 1123 рр., а точніше – у 1118–1120 рр.

Гелатською академією керувала особа, яка носила титул «модзгуарт-модзгуарі», тобто «наставник наставників». На запрошення царя Давида до академії прибули найбільш ві-

домі вчені мужі того часу. Їх подвижницьку діяльність очолив Іоанн Петрици – філософ, учений, перекладач. З часом академія стала широко відомим культурно-просвітницьким центром, який порівнювали з Афінами. У Гелатській академії деякий час працював також інший відомий грузинський учений – Арсен Ікалтоелі. У подальшому він заснував у Кахеті, в Ікалто, академію, яка також стала сприятливим осередком для розвитку тогочасної культури й науки. Водночас слід вказати на відмінність у релігійно-просвітницьких поглядах засновників цих двох академій, що й визначила їх світоглядно-філософські орієнтири розвитку: Іоанн Петрици тяжів до світської філософської думки неоплатонічного характеру, Арсен Ікалтоелі – до схоластичної теології.

Широку просвітницьку діяльність здійснювали й грузинські культурні центри за межами країни: Афонський Іверський монастир, Ієрусалимський Хрестовий монастир, Петриціонський та засновані на Синайській та Чорній горах монастирі.

В Україні першою вищою школою вважають Острозьку академію (греко-слов'яно-латинську колегію), засновану близько 1576 р. в м. Острозі князем К. Острозьким. У 1632 р. в Києві шляхом об'єднання Київської братської та Лаврської шкіл було створено Києво-Могилянську колегію – вищий навчальний заклад, який за змістом і обсягом навчальних програм відповідав вимогам європейської вищої школи. Об'єднана школа отримала назву на честь свого протектора-митрополита Петра Могили (Петру Мовіле). 1701 р. колегія одержала титул та права академії і почала називатися Київською академією, що невдовзі стала впливовим освітнім і культурним осередком в Україні і Європі. Вона була елітним вищим навчальним закладом, який функціонував на демократичних засадах. На початку XVIII ст. в Київській академії навчалися понад дві тисячі студентів – представників різних народів і різних станів [4]. На думку французького вченого Ж.-Б. Шерера, «під академією тут слід розуміти те, що ми звичайно називаємо університетом» [11].

Організаційно Києво-Могилянська академія наслідувала структуру європейських вищих навчальних закладів. Проте порівняно з європейськими університетами існували й певні відмінності. Академія не ділилася на факультети, не давала випускникам вчених ступенів, курс наук не завжди був постійним, тут існували власні принципи зарахування студентів, утримання викладачів. Внаслідок реформи 1798 р. Києво-Могилянська академія перетворилася на суто релігійний навчальний заклад з підготовки кадрів духовенства. За таким статутом Києво-Могилянська академія проіснувала до остаточного оформлення її в Київську духовну академію.

Одним з найстаріших наукових і культурних осередків України вважається Львівський університет, якому 20 січня 1661 р. польським королем було надано «статус академії і титул університету» з правом викладання всіх тогочасних університетських дисциплін і присвоєння вчених ступенів. Львівський університет пройшов складний шлях розвитку і боротьби проти полонізації і онімечення в умовах Речі Посполитої (до 1772 р.), Австрійської і Австро-Угорської монархій (до 1918 р.), польської держави (до 1939 р.).

Харківський університет – перший на території України, що входила до складу Російської імперії, засновано в 1805 р. за ініціативи відомого вченого, винахідника, освітнього і громадського діяча Василя Каразіна. З діяльністю університету пов'язані імена М. Остроградського, О. Ляпунова, І. Мечникова, М. Костомарова, М. Лисенка, П. Гулака-Артемовського, М. Старицького, Г. Квітки-Основ'яненка та інших видатних діячів науки і культури.

Становлення Київського університету, нині флагмана української науки, розпочалася 15 липня 1834 р. Спочатку функціонував тільки філософський факультет, який мав два відділення: історичне та фізико-математичне. Першим ректором університету став Михайло Максимович – визначний вчений, природознавець, історик, фольклорист. У 1835 р. в Київському університеті було відкрито юридичний факультет, а в 1841-му – медичний. Такою була структура університету до 1920 р. Усього в Україні до 1917 р. діяло 27 вищих навчальних закладів, у яких навчалось понад 35 000 студентів.

Таким чином, формування системи вищої освіти на території України активно відбувається у XVI–XIX ст., тоді як у Грузії, внаслідок вторгнень ворожих загарбників (монголів – у другій половині XIII ст., персів та османів – з XVI ст.), вона вже прийшла в занепад. Фатальним для розвитку грузинських академій стало остаточне падіння (у 1453 р.) Візантійської імперії – нащадка античної культури – і створення на її руїнах турецької (османської) держа-

ви. Ця подія на тривалий час позбавила Грузію зв'язку з європейським світом. Прагнення заручитися підтримкою Російської імперії в боротьбі з мусульманською Туреччиною мало для Грузії такі ж наслідки, як і для України, що шукала захисту від польських поневолювачів, а саме колонізація з боку могутнього сусіда, який на довгі століття перебрав на себе роль «старшого брата». Централізація влади в Москві призвела до відтоку талановитих учених і митців з України та Грузії. Так, на зорі започаткування Російської академії наук з двадцяти академіків тринадцять були українцями, випускниками Києво-Могилянської академії. Саме кияни стояли у витоків вищої освіти Росії.

Серед грузинських учених, які посприяли розвитку російської науки, слід відзначити Давида Багратіоні (1767–1819), яким було зроблено важливі відкриття в галузі фізики. У 40-х роках XIX ст. Петром Багратіоном, грузином за походженням і двоюрідним братом ушавленого полководця, було винайдено унікальний спосіб видобутку золота з руди, що набув широкого застосування в металургії. А Теймураз Багратіоні (1782–1846), автор дослідження «Історія Іверії», став почесним членом Петербурзької Академії наук.

Не можна оминати увагою той факт, що у другій половині XVIII ст., завдяки виваженій політиці Іраклія II, грузинська система освіти, зокрема вища школа, почала відроджуватися. За ініціативою каталікоса Антонія у 1755 р. в Анчіхатському монастирі було відкрито Тбіліську семінарію. Її першим ректором став Ф. Кайтмазашвілі. У семінарії викладалися такі дисципліни, як граматики, риторика, логіка Аристотелеві «категорії», метафізика, психологія. За прикладом Тбілісі було створено школу і в Телаві, у царському палаці. Робота цього навчального закладу розпочалася з підготовки вчительських кадрів. Найпершим його завданням стало навчання служителів церкви, які б могли бути наставниками і вихователями для інших представників духовництва.

У травні 1782 р. на основі Телавської школи було створено семінарію, подібну до Московської славяно-греко-латинської академії. У семінарії викладали граматику, риторіку, математику, філософію і теологію. Першим ректором її став архімандрит Гайоз [2]. Навчання у Тбіліській та Телавській академіях спиралося на клерикально-схоластичні принципи. Обидва навчальних заклади перебували на утриманні держави, і вступ до них відбувався без урахування станових відмінностей, що вигідно відрізняло їх від подібних закладів у Росії. Викладачі і слухачі семінарій мали високий рівень теоретичної підготовки, що свідчить відповідно про високий рівень організації навчального процесу і потужний викладацький склад. Серед викладачів Тбіліської семінарії був сам каталікос Антоній, який славився своєю ерудицією і знанням мов. Він мав глибокі знання з історії, філософії і психології, яка, до речі, саме завдяки йому була визнана в Грузії самостійною галуззю філософської науки і включена до навчальної програми семінарії. Про інтерес Антонія до психології свідчить його праця «Алмаз», що відображає погляди тогочасної філософської школи і до певної міри протистоїть церковній ортодоксії. Сама по собі ця праця свідчить про широку обізнаність Антонія з різними галузями наук та його неабиякі здібності до подібного роду досліджень.

Тбіліська семінарія проіснувала, ймовірно, до вересня 1795 р., коли до міста ввірвалося численне військо Ага-Магомет-Хана і перетворило все на руїни. З того часу її функції виконувала Телавська академія, що припинила своє існування у 1801 р. з приєднанням Грузії до Російської імперії. Загалом же XIX ст. позначене суттєвим занепадом національної освітньої системи Грузії, зокрема її вищої ланки, внаслідок колонізаторської політики з боку Росії та безперервних визвольних війн, які значно послабили економічну й культурну міць країни.

XX ст. характеризується глобальними змінами у свідомості людини, розумінні нею своєї ролі в загальному історичному поступі, посиленням впливу ідеалів масового споживання на формування політичних систем, а також потужними трансформаціями в просторі освіти. Загалом прагнення населення Російської імперії до освіти стало ознакою розвитку суспільства на межі XIX–XX ст. З одного боку, освіченість була запорукою економічного розвитку, а з іншого – джерелом смуту і сумнівів у справедливості усталеного способу життя, стимулом для перебудови соціального устрою. Особливо привабливими ставали для молодих людей ідеї соціальної рівності, незалежності і свободи [3, с. 122].

При наростанні потреби грузинського народу в освіті більшість населення у другій половині XIX ст. залишалася в «морозі неучтва». Царський уряд не був зацікавлений у розбудові освітніх систем на підвладних йому територіях національних окраїн. А тому в Грузії в

цей період працювала лише одна гімназія (у Тбілісі) та декілька повітових двокласних училищ. У цих закладах навчалися діти грузинських дворян, з яких мали на меті сформувати відданих царській владі і обізнаних з місцевими звичаями чиновників. Селянським же дітям доступ до цих училищ був заборонений.

У період реформ 60-х років XIX ст., коли з утвердженням у суспільстві капіталістичних відносин, виникла потреба в інженерно-технічних кадрах та кваліфікованих робітниках, царський уряд був змушений збільшити кількість середніх шкіл-гімназій, реальних і духовних училищ, а також відкрити так звані народні школи для найнижчих верств населення. Утримання цих шкіл повністю покладалося на народ і відбувалося за утвердженими урядом програмами, під наглядом поліцейського апарату. Показово, що грузинське селянство з ентузіазмом взялося за навчання своїх дітей грамоті: у 70-х роках кожна сільська громада зголосилася відкрити школу. Селяни самі будували шкільні будівлі, на власні кошти закупували інвентар і оплачували працю вчителів. Однак невдовзі їх спіткало гірке розчарування, адже новостворені школи стали осередками русифікаторської політики царизму, керівництво ними було покладено на поліцейських-невігласів, викладачами ставали випадкові люди, які не володіли, як правило, грузинською мовою. У школах широко застосовувалися тілесні способи покарання. Врешті-решт, царський уряд остаточно заборонив викладання рідної мови у грузинських школах. Переконавшись, що таке навчання не приносить ніякої користі, а витрати на нього все більше зростають, селяни пройнялися такою неприязню до «народного просвітництва», що стали зумисне руйнувати шкільні будівлі і знищувати інвентар. Такі дії були цілком природною реакцією на антинародну політику царизму в освітній галузі.

Не кращим було становище і вищої освіти. Так, із запровадженням статуту 1884 р. було ліквідовано університетську автономію, відновлено державний контроль за думками й поглядами професорів і викладачів, що зробило вищу освіту недоступною для вихідців з незаможних родин. Університети, як і раніше, залишалися навчальними закладами для обраних із вищих верств суспільства [3 с. 124]. Водночас заборонні заходи, які були здійснені урядом, підтверджують їх стимулюючий вплив на світогляд і почуття грузинського й українського народів. Вони спричинили загострення інтересу до нових ідей, активізацію протидії, що загалом лише зміцнювало прагнення до змін, перебудови як суспільного устрою, так і внутрішнього світу почуттів і переживань.

Наприкінці XIX – у перше десятиліття XX ст. в Україні і Грузії, що входили до складу Російської імперії, гостро постала проблема реформування системи вищої освіти. У цей період на території України функціонували три університети: Харківський (1804), Університет св. Володимира (1834), Новоросійський (1865) (згідно з переписом 1880 р. частка університетів на території України становила 38% від їх загальної кількості по всій Російській імперії). Існувало три технічних виші – Київський політехнічний інститут, Харківський технологічний інститут, гірничий інститут у Катеринославі), Київський та Харківський комерційні ЗВО, консерваторії у Києві та Одесі. Особливої ваги набуло питання оптимізації вищої педагогічної освіти, яка до 1905 р. була сконцентрована переважно в університетах (на історико-філологічному та фізико-математичному факультетах). Розглядалося декілька варіантів вирішення проблеми підготовки педагогів. Перший передбачав здійснення відповідної навчальної діяльності на базі університету, що дозволяло поєднувати суспільно-наукову університетську освіту із спеціальною педагогічною. У другому випадку планувалося створювати спеціальні педагогічні інститути. Розробку Статуту такого педагогічного університету було доручено піклувальнику Кавказького навчального округу К. Яновському. Термін навчання визначався ним як дворічний. На першому курсі планувалося вивчати педагогічну теорію, а на другому – здобувати практичні вміння та навички в школі. При інституті планувалося відкрити гімназію з пансіоном. Навчальний заклад такого типу хоча і проголошувався самостійним, але на практиці підпорядковувався піклувальнику навчального округу.

Заслуговує на увагу проект відомого вченого Д. Менделєєва, реалізація якого справді могла вирішити проблему тогочасної педагогічної освіти. Це був навчальний заклад, який отримав назву «Головне училище наставників». У ньому передбачалося відкрити три факультети: історико-філологічний, фізико-математичний і технічний. Як допоміжні навчальні заклади при ньому мали функціонувати гімназія та училище для стажування студентів.

За планом Д. Менделєєва, училище повинно було стати незалежним від університетів центром педагогічної освіти. На жаль, цей проект не вдалося реалізувати через його високу вартість, але планувалося відкрити таке училище у Ніжинському історико-філологічному інституті.

Епохальним для розвитку освіти в Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX ст. стало зародження і активна розбудова вищої жіночої освіти. Перші спроби жіноцтва отримати дозвіл слухати лекції в університетах та медико-хірургічній академії відносять до 1860–1863 рр. Відвідування жінками занять в університеті мали випадковий, безсистемний характер. У 1861 р. Міністерство народної освіти офіційно порушило клопотання про допуск жінок до слухання університетського курсу й про надання їм права складати іспити на вчене звання. Врешті-решт, недовіра й сумніви щодо доцільності вищої жіночої освіти у більшій частині суспільства, негативні відгуки університетських рад, які вважали допуск жінок в університети «явищем небажаним і таким, що не узгоджується із серйозністю університетського викладання», запровадження нового університетського статуту 1863 р. призвели до заборони жінкам відвідувати університети [12, с. 153–199].

Помітивши в тогочасного жіноцтва покликання до педагогічної діяльності, спеціальна Комісія зі справ вищої жіночої освіти (1873) визнала за необхідне заснування вищих жіночих навчальних закладів «зі строго визначеним і закінченим курсом, що ґрунтується на вивченні історико-філологічних предметів, за зразком вищих жіночих шкіл у Берліні які б випускали досвідчених викладачок для середніх жіночих навчальних закладів» [12, с. 157–158]. В Україні першим вищим жіночим навчальним закладом стали Київські вищі жіночі курси (1878), відкриття яких ініціювала група професорів Університету св. Володимира. Курси мали на меті продовжити освіту слухачок і «підготувати їх до педагогічної діяльності» [12, с. 185–188].

Слід зауважити, що ці курси відзначалися слабкою організацією, відсутністю чіткої мети, матеріальною незабезпеченістю (існували виключно на кошти слухачок). Більшість з них орієнтувалися на надання загальної освіти слухачкам, на підвищення рівня жіночої освіти до рівня освіти чоловіків (доповнення середньої освіти жінок до рівня програм чоловічої гімназії), забезпечення жінок необхідними знаннями для виконання обов'язків виховательок та вчителів. На жаль, жодне з цих завдань так і не було виконано. На перешкоді став низький рівень середньої освіти жінок. До того ж у навчальних планах бракувало дисциплін педагогічного циклу (крім Київських вищих жіночих курсів, де викладалися «Психологія та педагогіка», «Логіка», «Історія філософії», «Гігієна», «Психологія», «Богослов'я»). Усе це стало приводом для Міністерства народної освіти не надавали слухачкам прав домашніх наставниць та вчителів.

У 1884 р. при Міністерстві народної освіти під керівництвом заступника міністра князя Волконського було створено комісію з питання організації жіночої освіти в Російській імперії. А 12 травня 1886 р. на особливій нараді під головуванням міністра народної освіти відбулося обговорення проблем подальшого існування жіночих курсів. Було прийнято рішення про необхідність припинення прийому слухачок на вищі жіночі курси до вироблення статуту, програм і правил вищого жіночого навчального закладу.

Наприкінці 90-х років Грузія посідає одне з перших місць у Російській імперії за показником освіченості серед населення. Порівняно швидкі темпи розповсюдження освіти на цій території пояснюються, з одного боку, міцними культурними традиціями грузинського народу, а з іншого – просвітницькою діяльністю тергдалеулні, які заснували «Товариство розповсюдження грамотності серед грузин». У другій половині XIX – на початку XX ст. на ниві просвітництва успішно працювали такі видатні педагоги, як Ніко Цхведадзе, Ілля Цинамдзгвршвілі, Захарій Гулісашвілі, Антімоз Джугелі, Луарсаб Боцвадзе, Ніко Джаншіа, Алексі Чічінадзе, Іван Ростомашвілі та ін. Неоціненним є внесок великого класика грузинської педагогіки, публіциста і письменника Якова Гогешашвілі у справу розбудови національної системи освіти. Створені ним підручники «Деда ена» (Рідна мова), «Бунєбіс карі» (Вікно у природу) та навчальний посібник «Грузинська азбука і перша книга для читання учням» і досі не втратили свого значення для педагогіки.

Початок XX ст. ознаменувався піднесенням робітничо-селянського руху як у Грузії, так і в Україні. Низка політичних страйків та демонстрацій пройшли в Тбілісі, Батумі, Кутаїсі, Ки-

еві, Харкові, Одесі, Катеринославі. До 1903 р. ці заворушення не були об'єднані між собою, проводилися незалежно один від одного. І лише у 1904 р., внаслідок згубного впливу російсько-японської війни, вони стали масовими, переростаючи в антивоєнний рух [5, с. 68].

Оскільки, як зазначав М. Пирогов, «університети є барометром суспільства», і в них «можна правильно визначити і дух суспільства, і всі суспільні прагнення, і дух часу» [6, с. 385–386], спалахи студентських заколотів, які розпочалися у 1901 р. в Харківському університеті і в січні того ж року в Київському, були закономірною реакцією на низку обмежень з боку уряду та правлячих кіл. Свої демократичні погляди та переконання студенти відстоювали у виступах, вимагаючи автономії університетів, академічних свобод, права на вільне проведення студентських зібрань тощо. Для заспокоєння заколоту урядом 22 грудня 1901 р. було видано нові «Тимчасові правила» [5, с. 71], які давали дозвіл студентам створювати гуртки, каси взаємодопомоги, організовувати збори (за умови контролю з боку керівників навчальних закладів). Неприйняття страйкуючими «Правил» призвело до виходу в 1902 р. другого варіанта «Тимчасових правил», які давали право вишам на організацію інституту кураторів та професорських дисциплінарних судів [5, с. 71–72]. Але і цей крок уряду не задовольнив страйкуюче студентство, до якого поступово почали приєднуватися учні та вихованці гімназій, реальних училищ, технічних шкіл.

1905 р. став поворотним для культурного розвитку «окраїн» Російської імперії – України і Грузії. Громадсько-просвітницький рух був одним із важливих його напрямків. Наростання національного руху супроводжувалося утвердженням ідеї розвитку національної освіти. До 1905 р. діяльність передової української й грузинської громадськості та педагогів відбувалася в руслі активної пропаганди ідей національної освіти на сторінках педагогічної преси, обговорення на засіданнях товариств, у виступах на науково-просвітницьких з'їздах. Задля підтримки національної школи подавалися звернення до Міністерства освіти, Міністерства внутрішніх справ. Проте більшість із цих пропозицій так і залишилася лише на папері, хоча й мали значний вплив на формування громадської думки. Так, одним із кроків у боротьбі проти національного гноблення стали вимоги української громадськості щодо впровадження української мови в освітніх закладах України, надання можливості друкуватися рідною мовою на сторінках газет та журналів. Висувалися пропозиції запровадити її як адміністративну. 11 березня 1905 р. комісією у складі викладачів Університету св. Володимира, а 5 квітня – комісією вченої ради Харківського університету було схвалено Доповідь з питання про відміну заходів, що обмежують свободу друку на малоросійській говірці різних книг [5, с. 71, с. 80–81]. Подібні кроки щодо відновлення статусу національної мови були зроблені і в Грузії.

Важливим для розуміння змін, що відбулися у цей час в системі вищої освіти Грузії й України, є Маніфест уряду від 17 жовтня 1905 р. про «громадські свободи», який проголошував свободу слова, друку, особистості, зборів; скликання законодавчої Думи, надання права брати участь у виборах представникам усіх верств населення та ін., що стало поштовхом до змін і в галузі вищої освіти. Почали відкриватися численні вищі навчальні заклади, переважно приватні. Ініціатива їх відкриття належала громадським органам місцевого самоврядування, товариствам та приватним особам. Державна частка фінансування приватних вишів була невеликою, відповідно до чого регламентувався рівень втручання державних органів у навчально-виховний процес [1, с. 29–30].

Постійно вдосконалювалася і система вищої педагогічної системи. На початок ХХ ст. в Україні (на відміну від Грузії, де функціонував лише Тбіліський державний університет) існувала мережа вишів (державних і приватних). До приватних вищих навчальних закладів належали вищі жіночі курси та Київський Фребелівський жіночий педагогічний інститут. Таким чином, окреслюється тенденція фемінізації вищої педагогічної освіти. Діяльність як державних, так і приватних вищих навчальних закладів регулювалася відповідними документами, статутними правилами, які затверджувалися Міністерством народної освіти. Діяльність університетів регламентувалася загальними і внутрішніми статутами. Окремі статuti мали Вищі жіночі курси, Ніжинський історико-філологічний інститут і Київський Фребелівський педагогічний інститут.

Зміни, що відбулися в економіці України і Грузії на зламі ХІХ–ХХ ст., зумовили низку зрушень і в соціальному плані. Демографічний вибух на початку ХХ ст. призвів до різко-

го зростання населення. Внаслідок індустріалізації та зумовленої нею урбанізації змінився спосіб життя більшості населення країн, зокрема жіноцтва. Жінка отримала можливість навчатися, брати участь у громадському житті. Задіяність жінки у виробництві, навчанні тощо зумовили необхідність створення системи державних дитячих виховних установ, зокрема дошкільних навчальних закладів (притулків, дитячих садків, ясел), що, у свою чергу, актуалізувало питання підготовки педагогічних кадрів для відповідних навчальних закладів, нестача яких постійно відчувалася. На початку ХХ ст. підготовкою педагогів-дошкільників займалася лише Школа нянь-фребелічок Київського товариства народних дитячих садків (1905 р.). Єдиним свого роду вищим навчальним закладом, що готував вихователів дитячих садків, був Київський Фребелівський жіночий педагогічний інститут, заснований у 1907 р. за сприяння Товариства Трудової допомоги для інтелігентних жінок [7, с. 73].

Поступово національно-демократичний рух на підвладних Росії територіях України і Грузії набув окреслених форм і спрямовувався на розв'язання низки політичних питань, серед яких: ліквідація самодержавства, встановлення парламентського ладу, проголошення демократичних свобод та ін. Незважаючи на жорстоке свавілля уряду, передова грузинська й українська громадськість, до складу якої входило і студентство, продовжувала відстоювати свої права на національну самобутність. Вища школа у період між революціями 1905 і 1917 рр. була пройнята духом войовничого шовінізму. Реакційний курс уряду щодо системи вищої освіти полягав у скасуванні права на студентські зібрання. Постійний нагляд перетворив навчальні заклади на поліцейські дільниці. Нагляд було встановлено не лише за студентами, а й за викладачами, яких, незважаючи на їх нестачу, звільняли з посад. У цей період вища школа не зазнала кардинальних змін, оскільки уряд був у них не зацікавлений.

Шлях, який пройшла Грузія у період 1917–1921 рр., має багато спільного з долею інших народів колишньої Російської імперії, зокрема й України. Повалення старого ладу і в Грузії, і в Україні стало поштовхом до відновлення державності, зростання національної свідомості широких народних мас. В обох країнах у 1918 р. було проголошено державну незалежність. Так, 26 травня 1918 р. Актом про незалежність Грузії єдиною формою управління державою було визнано демократичну республіку. А вже в 1921 р., на рік пізніше, ніж в Україні, Демократична республіка Грузія була повалена більшовицьким режимом і ввійшла до складу Радянського Союзу.

Цей незначний в історичному вимірі часовий відрізок увібрав у себе найяскравіші спалахи національно-визвольних змагань та культурного розвитку. У цей період було багато зроблено для формування нової системи освіти. З відновленням незалежності Грузії Тбіліський вчительський інститут, а також семінарії було проголошено державними навчальними закладами. У 1921 р. кількість усіх загальноосвітніх шкіл перевищувала 20 тис. Велика увага приділялася підготовці учительських кадрів.

У 1917 р. в Києві було створено перший Український народний університет, а в 1918 р. почала відлік своєї історії Академія наук України, були засновані Національна бібліотека України, архів, галерея мистецтв, історичний музей, національний театр. Перший вищий навчальний заклад Грузії, який відповідав вимогам європейської університетської освіти – Тбіліський університет – було започатковано 26 січня 1918 р., у день пам'яті грузинського царя Давида – засновника Гелатської академії. Його фундатором став славний син грузинського народу, видатний історик І. Джавахішвілі із своїми однодумцями: К. Кекелідзе, Ш. Нуцубідзе, Е. Такаішвілі, А. Шанідзе, А. Апаکیدзе та ін. Першим ректором університету був Петре Мелікішвілі. У вересні 1918 р. Тбіліський університет отримує статус державного при збереженні власної автономії.

Перший професорсько-викладацький склад університету був досить незначним – 7 професорів, 5 заступників професорів, 2 наукових керівники, 3 лектори. Проте вже з перших років існування університету до наукової і викладацької діяльності у ньому була причетна ціла плеяда талановитих учених: А. Размадзе, А. Бенашвілі, І. Бериташвілі, С. Аваліані, Г. Чубінашвілі, М. Церетелі, Д. Узнадзе, Г. Натадзе, М. Полієвтков, Е. Орбеліані. У 1920 р. в університеті навчалася вже 2 814 студентів.

Спочатку в Тбіліському університеті був лише філософський факультет, який очолював І. Джавахішвілі. У 1919 р. цей видатний грузинський мислитель і культурний діяч стає ректором університету і здійснює активну діяльність щодо відкриття нових факультетів, на базі

яких у подальшому утворювалися вищі навчальні заклади Грузії. Так, відповідні факультети стали основою для Грузинського політехнічного інституту, Грузинського сільськогосподарського і Тбіліського медичного інститутів. Підготовкою педагогічних кадрів опікувалися Тбіліський, Кутаїський та Батумський педагогічні інститути. У підготовці мистецьких діячів визначна роль належить Тбіліській художній академії. Важливою подією для культурного життя країни стало відкриття Тбіліської консерваторії і Тбіліської оперної студії.

Уряд молодій республіці втілює низку важливих заходів щодо присвоєння грузинській мові статусу державної, запроваджується грузинська термінологія. Відкриваються й нові науково-дослідні та культурні заклади: у 1919 р. на базі Кавказького музею створено Музей Грузії, у 1920 р. – Центральний науковий архів Грузії і театр імені Шота Руставелі. У 1917 р. засновано Тбіліську консерваторію, що була осередком музичної освіти впродовж усього періоду незалежності Грузії.

Тбіліський державний університет стає у період незалежності й головним осередком науково-дослідницької діяльності. Окремі вчені, які працювали тут, в подальшому започаткували потужні науково-дослідні заклади. Так, за ініціативою Н. Мухелішвілі було засновано Інститут математики. А при самому університеті було відкрито Науково-дослідний інститут фізики.

Успіхи, яких було досягнуто за три недовгих роки незалежності в Грузії, так само, як за відповідний період в Україні, ще раз переконують у здатності цих народів самостійно будувати національну державу, активно нарощувати науковий і культурний потенціал. Потужний ідеологічний заряд, який було отримано грузинським народом у 1918–1921 рр., надихав упродовж наступних десятиліть численних борців за незалежність країни.

Починаючи з 1921 р., грузинська культура й освіта розвивалися вкрай складних умовах. Радянський уряд використовував систему освіти як ідеологічну зброю у справі розбудови соціалізму.

Перше, що було зроблено більшовицькою владою на ниві просвітництва, – це повна ліквідація старої системи освіти. Було обрано курс на всезагальну народну освіту, що означало залучення до навчання широких верств робітників і селян. Розпочалася «пролетаризація» вищої освіти, і з цією метою проголошено принцип «відкритих дверей», тобто кожен без винятку отримував вільний доступ до вищої школи. Ця політика призвела до повного знищення вищої школи як науково-навчальної установи, хоча й дала можливість здобути вищу освіту значній кількості грузинської молоді.

Водночас слід зауважити, що якість такої освіти значно знизилася, порівняно з попередніми десятиліттями. Це пояснюється, з одного боку, змінами у викладацькому складі вищих навчальних закладів: більшовики прагнули позбутися професорів та викладачів, які не поділяли ідеологічних доктрин нової влади. Загалом роки революції та громадянської війни позначені численними втратами в рядах як української, так і грузинської інтелігенції, висилкою за межі СРСР провідних учених немарксистської орієнтації, що не могло не вплинути на стан освіти, науки, культури в країні. Залишившись без високопрофесійних кадрів, особливо в галузі суспільствознавства, партія та радянський уряд вдаються до спішних заходів з метою підготовки вчених, беззастережно відданих новій владі, які мали стати проповідниками її політичних та ідеологічних доктрин [3, с. 172].

З іншого боку, зниження якості вищої освіти було спричинене гонитвою за збільшенням кількості навчальних закладів. Як правило, це робилося за рахунок поділу вже існуючих вищих шкіл на складові. На жаль, штучне збільшення кількості шкіл з новими назвами не стало ознакою їх фактичного приросту і змістового урізноманітнення. Так, в Україні у 1932 р., внаслідок перетворень у мережі навчальних закладів, «кількість ЗВО збільшилася із 42 до 165, а технікумів із 100 – до 691» [3, с. 176]. При невпинному збільшенні кількості навчальних закладів їх матеріально-технічна база мала вкрай незадовільний вигляд, що підтверджують викладені в «Комуністичній освіті» за цей період факти: «у приміщенні одного з колишніх реальних училищ розмістилося аж чотири?! багатолюдних виші. На кожні дві групи припадає по одній лише аудиторії. Жодних лябораторій, кабінетів немає. Навіть такі факультети, як-от товарознавчий, заготівельний, по суті факультети прикладної фізики та хімії – абсолютно вільні від будь-яких лябораторій» [10, с. 75].

Щодо методики викладання у вищій школі, то спостерігається обмеження лекційної системи викладання з активним залученням студентів до виробничої практики, набувають

поширення групові методи навчання. Плануючи соціалістичне будівництво, більшовицька влада розробляє і план науково-дослідної роботи, визначаючи ті пріоритетні проблеми, які має вирішити наука впродовж наступної п'ятирічки. Вироблення науковими установами плану роботи цілком підпорядковане директивам комуністичної партії [3, с. 117].

З часом принцип «відкритих дверей» скасовується, натомість утверджується пріоритетність у доступі до навчання для окремих категорій населення – робітників і селян. За висловлюванням Я. Ряппо, «право вчитися в початковій і навіть середній школі ми надаємо усім громадянам, а право бути підготовленим на командира радянської держави даємо тільки робітникам та селянам та ще тій частині трудової інтелігенції, що будуватиме і зміцнюватиме диктатуру пролетаріату, що будуватиме соціалізм» [8, с. 11]. Таким чином, до вищих шкіл приймали насамперед тих, хто закінчив робітничі факультети – вони вступали без іспиту. Ймовірність вступу інших категорій населення регламентувалася певними нормами прийому селян, службовців тощо.

Незважаючи на утиски національних культур радянською владою, в Україні та Грузії активними темпами розвивається наука. Загалом 1921–1941 рр. – це період значних досягнень грузинської науки як у гуманітарній сфері, так і в природознавстві. Так, велике значення для розвитку мовознавства мали дослідження А. Шанідзе (1887–1988), Г. Ахвледіані (1887–1973), А. Чікобава (1898–1985). Неоціненна роль у справі вивчення історії давньої грузинської літератури таких учених, як К. Кекелідзе (1879–1962) та П. Інгорквва (1893–1983). Значні досягнення грузинської історіографії пов'язані з ім'ям І. Джавахішвілі (1876–1940) та його учнів.

Великий внесок у розвиток грузинської філософської школи зроблено Ш. Нуцубідзе (1888–1969), а в галузі психології світову славу здобув Д. Узнадзе (1886–1950). Грузинське мистецтво, зокрема архітектура, завдячує своєму розвитку в цей період фундаментальним дослідженням Г. Чубінашвілі. У 1920–30-ті роки бурхливо розвиваються природничі науки. Серед математиків слід відзначити таких учених, як Н. Мусхелешвілі (1891–1976) та А. Размадзе (1889–1929). Заснування й розвиток грузинської фізіологічної науки пов'язується з іменем І. Беріташвілі (1885–1974), а геології – А. Джанелідзе (1888–1975). Олександром Джавахішвілі було створено перший підручник з географії для студентів університету. Досягнення в царині гуманітарних і природничих наук у цей період заклали міцний фундамент для подальшого розвитку грузинської системи освіти.

Водночас науково-дослідницька діяльність видатних грузинських й українських учених, як природознавців, так і гуманітаріїв, значно ускладнювалася через «боротьбу на ідеологічному фронті», де авторитету немарксистських поглядів, що мали переважно морально-етичне забарвлення, протиставляється «єдино правильний» марксистсько-ленінський підхід. Нищівній критиці піддаються ідеї філософів та педагогів гуманістичного спрямування – П. Блонського, Г. Ващенко, С. Джанашія, В. Зеньківського, С. Какабадзе, Ш. Нуцубідзе, С. Русової, І. Стешенка, І. Огієнка. Це стосується, перш за все, їхніх висловлювань проти встановлення «класовості» і «буржуазності» визначальними критеріями при оцінці досягнень освітньо-філософської думки, а також проголошених ними ідеалів духовного розвитку. У той час як педагогічна доцільність політичного виховання дітей обстоювалася переважною частиною ідеологів марксизму-ленінізму, ліберально налаштовані педагоги продовжували його заперечувати, чим викликали осуд педагогів-комуністів, у тому числі Н. Крупської та А. Луначарського. Зокрема видатний український філософ і педагог В. Зеньківський аргументував свій протест інтелектуальною, моральною та духовною неготовністю підлітків до усвідомленого сприйняття політичних ідей, що унеможлиблює у цьому віці розвиток міцних переконань.

Таким чином, становлення системи вищої освіти як в Україні, так і в Грузії у період з 20-х років і до 90-х років ХХ ст. відбувалося під диктатом Комуністичної партії, що не могло не позначитися на світоглядних пріоритетах, змістовому наповненні та структурі навчального процесу. Заборона радянським урядом будь-яких концепцій розвитку, що враховували б специфіку й традиції національного виховання, спричинили тривалу стагнацію освітніх систем різного рівня, у тому числі й вищої школи.

У Грузії головним осередком вищої освіти в цей період залишається Тбіліський національний університет. Саме тут була сконцентрована лівова частка науково-педагогічних

кадрів країни. На базі кількох факультетів університету було створено інші вищі навчальні заклади: Грузинський політехнічний інститут, Грузинський сільськогосподарський інститут і Тбіліський медичний інститут. У справу вищої педагогічної освіти значний внесок було зроблено Тбіліським, Кутаїським й Батумським педагогічними інститутами. У 70-х роках у Грузинській РСР налічувалося 18 вищих навчальних закладів, в яких навчалось 89,3 тис. студентів.

В Україні напередодні війни 1941 р. функціонувала університетська система, до складу якої входило шість класичних університетів – Київський, Харківський, Львівський, Одеський, Дніпропетровський, Чернівецький, а після закінчення війни та приєднання до України Закарпаття до університетської системи ввійшов Ужгородський державний університет – перший вищий навчальний заклад на Закарпатті. У 50-ті роки минулого століття головними центрами вищої освіти в Україні залишалися Київ, Харків, Одеса і Львів. У 1958 р. в цих містах концентрувалося 70 вищих навчальних закладів із 140, а в них навчалось 59% від загальної чисельності студентів. У Харкові було 24 ЗВО, у Києві – 18, в Одесі – 16, у Львові – 12 закладів вищої освіти.

У 80-х роках Грузія, так само як і Україна, зберігала основну структуру радянської освіти. Комуністична партія СРСР контролювала освітню систему Грузії. Теоретично освіта була невід'ємною від політики, а вища школа розглядалася як важливий інструмент побудови суспільства в ленінсько-марксистському дусі. Центральні міністерства вищої і спеціалізованої освіти передавали рішення міністерствам республік для впровадження на місцевому та регіональному рівнях. Зрощення партійних органів та урядових організацій, що наглядали за освітою, на всіх рівнях, спричинили величезну бюрократію, що унеможливила будь-які реформи. Ті ж кроки, що робилися для реформування вищої освіти, були безсистемними і не торкалися змісту та провідних принципів навчання. У середині 80-х років освітня криза в СРСР визнавалася відкрито.

Водночас за Радянських часів Грузія мала найвищі відсотки населення з вищою освітою. У 1989 р. близько 15,1% дорослих Грузії були випускниками університетів чи інших вищих навчальних закладів. Близько 57,4% мали середню чи середню спеціальну освіту. Грузія мала потужну мережу із 230 науково-дослідних інститутів, де працювало, за даними на 1990 р., близько 70 тис. осіб. Радянська система безкоштовної та обов'язкової освіти дозволила до 1980-х років подолати безграмотність у Грузії.

Більшість грузинських дітей відвідували школу (від першого до одинадцятого класу) із семи років. У 1988 р. близько 86400 студентів вступили до 19 грузинських вишів. Університети розташовувалися в Батумі, Кутаїсі, Сухумі та Тбілісі. Мовою вищої освіти була переважно грузинська, хоча 25% загальних предметів викладалися мовами меншин.

На початку 1990-х почали з'являтися приватні навчальні заклади. У 1991 р. Президент затвердив Закон про внесення змін до Конституції Республіки Грузія, що дозволяє платну освіту. Тоді ж було затверджено, м'яко кажучи, далеке від досконалості становище, відповідно до якого будь-яка фізична або юридична особа мала право відкрити платний навчальний заклад. Після одержання ліцензії такий навчальний заклад автоматично здобував право на видачу сертифіката (атестата, диплома) державного зразка. При цьому вимоги для одержання ліцензії не були чітко сформульованими, фактично була відсутня й нормативна база. У результаті за короткий період часу ліцензування пройшли понад 100 недержавних вузів, професорсько-викладацький склад і матеріально-технічна база яких зовсім не гарантували одержання якісної вищої освіти.

З огляду на недолугість прийнятого Закону було додатково затверджено Парламентом Республіки «Положення про недержавні світські навчальні заклади», відповідно до якого недержавні ЗВО були зобов'язані періодично проходити атестацію й акредитацію, що мало стати основою контролю за якістю освіти. Наступним кроком стало проведення в 1996–1997 рр. атестації приватних медичних вищих навчальних закладів і розробка рекомендацій, що мали стати основою для проведення акредитації. Проте в 1997 р., було прийнято новий закон про освіту, що по-іншому формулював порядок проведення атестації й акредитації.

Відповідно до положень цього закону мета атестації освітньої установи полягала в перевірці дотримання нею державних освітніх стандартів і реалізації освітніх програм. Після

атестації освітня установа одержувала посвідчення про державну акредитацію, що надавало їй право на видачу державного освітнього сертифіката. При позитивній оцінці підсумків атестації освітній установі видавалося посвідчення про державну акредитацію, де визначався державний освітній ценз, академічний ступінь і державний сертифікат, який має право присвоювати і (або) видавати певний навчальний заклад. В акредитовані виші, незважаючи на форму власності, держава розміщувала держзамовлення. Закон також визначав органи, що мають повноваження на проведення атестації та акредитації, терміни цих процедур, а також умови їхнього фінансування.

Висновки. З часу здобуття незалежності освіта Грузії зазнала катастрофічного скорочення бюджету. Разом з фінансовими негараздами було успадковано й інші проблеми, зокрема брак досвіду в плануванні та управлінні освітою, що поглиблювало кризу. Колапс радянської системи та дезінтеграція країн колишнього СРСР знищили всі зв'язки між університетами та ринками праці. Означені фактори спричинили стагнацію освітніх систем, зокрема вищої, як у Грузії, так і в Україні.

Сьогодні Республіка Грузія поступово рухається від централізованої структури управління до децентралізованої, ліберальної (західної) моделі освіти, завдяки широкій підтримці інтелігенції країни, яка усвідомлює необхідність проведення радикальних реформ у системі вищої освіти, метою якої є забезпечення країни професіоналами у всіх галузях людської діяльності.

Для реалізації вищезазначеної мети, на наш погляд, необхідно: сприяти подальшому розвитку й укріпленню співробітництва з організаціями, що працюють у галузі виробництва, поширення та використання знань (міжуніверситетське співробітництво, дослідницькі центри, промислові, суспільні та приватні економічні підрозділи та ін.); поширювати мережу об'єднань закладів вищої освіти на європейському та міжнародному рівнях, а також активізувати міжнародне співробітництво у таких напрямках, як мобільність, розробка та реалізація спільних проектів, створення спільних підприємств, визнання дипломів та кваліфікацій, стажування викладачів, студентів, керівного складу вищих навчальних закладів; сприяти процесам зближення та гармонізації у вищих навчальних закладах країн Чорноморського регіону (терміни навчання, система залікових одиниць та ін.); розвивати співробітництво серед країн регіону, постійно поширюючи його на інші регіони та континенти; постійно вдосконалювати навчальні плани, використовуючи особистісно орієнтовану модульну та міждисциплінарну системи.

Список використаної літератури

1. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.). – К.: ІЗМН, 1998. 328 с.
2. Кекелидзе К.С. История грузинской литературы. Т. 1. Тб., 1960. С. 85–86.
3. Марченко О.В. Методологічні стратегії дослідження освітнього простору: монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2012. 355 с.
4. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: Кондор, 2011. – 628 с.
5. Слюсаренко А.Г., Гусев В.І. Новітня історія України (1900–2000): підручник. К.: Вища шк., 2000. 663 с.
6. Пирогов Н.И. Избранные педагогические сочинения Н.И. Пирогова: в 2 т. СПб., 1887. Т. II. 554 с.
7. Попиченко С. Підготовка до школи в громадських дитячих закладах (кінець XIX – початок XX ст.). *Рідна школа*. 1998. № 7–8. С. 72–73.
8. Ряппо Я. Радянське студентство. Д. В. У. Харків, 1928. 49 с.
9. Сапожников С.В. Тенденції розвитку вищої педагогічної освіти в країнах Чорноморського регіону: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Ялта, 2014. 630 с.
10. Стрельбицький Семен. Вища школа у боротьбі за якість. *Комуністична освіта*. Ч. 3. 1933. 145 с.
11. Шерер Ж.-Б. Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії (1994) / пер. з франц. В.В. Коптілова. К.: Український письменник. 311 с.
12. Шохоль К.Р. К вопросу о развитии высшего женского образования в России. *Журнал Министерства Народного Просвещения*. 1912. Август. С. 153–199, 153–155.

13. Шкляєва Г.О. Теоретичні засади підготовки майбутніх педагогів у контексті глобалізації освіти. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля Серія «Педагогіка і психологія»*. 2020. № 1 (19). С. 339–346. DOI: 10.32342/2522-4115-2020-1-19-40.

14. Hlushak O.M., Semenyaka S.O., Proshkin V.V., Sapozhnykov S.V., Lytvyn O.S. The usage of digital technologies in the university training of future bachelors (having been based on the data of mathematical subjects). *Ceur workshop proceedings*. Vol. 2643. P. 210–224. Available at: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218488121>

15. Ishchenko T., Babiak Z., Hladush V., Nikolenko L., Sapozhnykov S. The usage of case method in preparation for teaching a foreign language. *Journal of Critical Reviews*. 2020. № 7 (17). P. 1506–1510. Available at: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218488121>